

ELEŞTİREL TEORİ VE DİL

Muhammed Karamolla*

ÖZET

Ockhamlı William'dan bu yana çeşitli biçim alışlarla karşımıza çıkan dilde sadeleşme hareketi, 20. Yüzyılda analitik dil felsefesinin kurucuları tarafından farklı bir boyuta taşınmış, mantıksal pozitivismde ise zirveye ulaşmıştır. Doğa bilimsel yöntemlerin etkisiyle şekillenen ve modern mantık alanında yapılan özgün ve nitelikli çalışmaların etkisiyle yetkinleşen bu anlayış, felsefenin metafizik problemlerini dil bağlamında ele almaktadır. Bu görüşün savunucuları, getirmiş oldukları bir dizi ölçüt aracılığıyla anlamlı olan ve olmayan ifadeler arasında ayırım yapmayı hedeflemiştir. Felsefi gelenekteki çözümsüz görünen "anlamsız" metafizik tartışmaları "elimine etmeyi" amaçlayan bu hareketin vardığı son noktada, olgusal bir karşılığı bulunmayan ve mantıksal sözdizimi kurallarına uymayan her ifade, metafiziğin kalıntısı olmakla itham edilmektedir. Adorno ve Horkheimer'a göre spekülative felsefeye yönelik gerçekleştirilen bu saldırı, Aydınlanma'nın dili mitostan arındırma çabalarının doruk noktasıdır. Onlara göre analitik dil felsefesinin olgucu filozoflarının felsefelerinde dilin anlam taşımasına müsaade edilmemekte ve yalnızca gösterge işlevi dikkate alınmaktadır. Dil, bir formül olarak katılarak soyutlaşmakta ve formüle uymayan her düşünce solup gitmektedir. Bu anlayış, spekülative felsefe geleneğindeki felsefi sistemlerin unsurları olan etik, estetik, yaşamın anlamı gibi konuların felsefeden tasfiye edilmesine yol açmıştır. Adorno ve Horkheimer'a göre varlık alanındaki niteliksel farklılıkların göz ardı edilmesi, insanın şeyleşmesi ve kendi özüne yabancılaşmasına sebep olmuş, bireyin gizilgüçlerini kaybettiği bu ortamda toplumsal dönüşümün imkanı da ortadan kalkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Teori, Pozitivism, Metafizik, Analitik Felsefe, Dil.

CRITICAL THEORY AND LANGUAGE

ABSTRACT

Language simplification movement, that have appeared in many ways since William from Ockham have been carried to a different dimension by the founders of analytic philosophy of language in the 20th century, and have reached its peak. This understanding, shaped by the influence of natural scientific methods and competent with the influence of original and qualified studies in the field of modern logic, addresses the metaphysical problems of philosophy in the context of language. The advocates of this view aimed to reveal the distinction between expressions that were meaningful and not meaningful through the new philosophical criteria they brought. This movement, which aims to "eliminate" the "senseless" debates in the metaphysical philosophy tradition, has come to a spot that every word that does not abide by the rules of logical syntax and does not have a factual equivalent is being accused of being remains of metaphysics. According to Adorno and Horkheimer, this attack towards speculative philosophy is the peak of the Enlightenment's efforts to purify language from myth. According to their way of thinking, in the positivist philosophers' philosophy of analytic philosophy of language language is not allowed to have a meaning, only the sign function is to be considered. Language is becoming abstract by hardening as a formula and every thought that does not fit in the formula fades away. This comprehension has caused subjects such as ethics, aesthetics, and meaning of life, which are

* Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi,
mu.karamolla@gmail.com Orcid: 0000-0002-5235-8229

elements of philosophy systems in the speculative philosophy tradition, to purify from philosophy. According to Adorno and Horkheimer, ignoring the qualitative differences in the realm of existence has caused commodification and self-enstrangement in the human; in this environment in which the individual has lost their potential, social transformation has become impossible.

Key Words: Critical Theory, Positivism, Metaphysics, Analytic Philosophy, Language.

GİRİŞ

Yirminci yüzyılda dil felsefesi, Batı dünyasının felsefi gündeminin belirlenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Dile ve mantığa yönelik nitelikli ve özgün çalışmaların, ağırlığını iyiden iyiye hissettirdiği bu dönemde G. E. Moore, Bertrand Russell, Gottlob Frege ve Ludwig Wittgenstein gibi birtakım filozoflar, “analitik dil felsefesi” adıyla anılan hareketin kurucusu ve hareketin mantıkçı paradigma ayağının temsilcileri olmuşlardır. Mantıksal analizciler olarak da bilinen bu filozoflar felsefelerine model olarak mantık ve matematiği almışlardır. Onlara göre dil evrensel bir araçtır ve düşüncüyü incelemektedir. Metafizik gelenekteki çözümsüz görünen problemler, onlar için dilin mantıksal analizi yoluyla çözüme kavuşturulabilecek yapay meselelerdir (Rossi, 2001: 1). Bu metafizik problemleri Kant, (Hume’un daha önce yaptığı gibi) bilginin sınırlarını belirleyerek bertaraf etmeye çalışmıştı. Mantıksal analizciler problemi benzer bir yöntemle bu defa dil bağlamında ele almışlardır.

Wittgenstein dilin sınırlarının, aynı zamanda dünyanın sınırları olduğunu ifade eder (Wittgenstein, 2013: 133). Ona göre bu sınırların ötesine dair söylenecek olanlar düpedüz saçmadır (Wittgenstein, 2013: 11). Wittgenstein’in amacı söylenebilir olanın sınırlarını belirlemek ve sonu gelmez metafizik tartışmaların önüne geçmektir. Üzerine konuşulabilir olanlar ve hakkında susulması gerekenler arasındaki ayrımın ölçütü ise ona göre “mantıksal form”dur. Wittgenstein’a göre olguların temsili olan idelere sahip olabilmemiz, olgular ve dil arasında ortak bir unsur olarak mantıksal formu gerektirmektedir. Dildeki mantıksal forma sahip olan düşünceler olgulara başvurmak suretiyle denetlenerek doğru veya yanlış olabilmektedirler ancak mantıksal formdan yoksun olan düşünceler Wittgenstein’a göre saçmadır. Onlar üzerine konuşmak anlamsızdır (Wittgenstein, 2013: 23-27).

A. J. Ayer, geleneksel felsefi tartışmaların büyük bölümünün verimsiz olduğu kadar gereksiz de olduğunu savunmaktadır. Ona göre metafizikçilerin hatalı bir biçimde deneyimi aşma teşebbüslerinin asıl sebebi, dilin kullanımındaki mantıksal yanlışlarından kaynaklanmaktadır (Ayer, 2010: 11). Aynı ekolün bir başka üyesi olan Rudolf Carnap’a göre metafiziğin haklılığına dair daha kesin ve özgün bir düşünce ortaya koymak için bilgi olma iddiasındaki her önerme mantıksal çözümlenmeye tabi tutulmalıdır. Ona göre bu yöntem doğa bilimsel önermelere uygulandığında onları açık kılarak bağlantılarını görmemize olanak sağlayacak, metafiziğe uygulandığında ise spekülative felsefenin tümcelerinin bütünüyle anlamsız olduğunu ortaya çıkaracaktır (Carnap, 1966: 60-61). Russell da benzer bir çizgide hareket ederek hakiki felsefi sorunlarla gereksiz spekülasyonlar arasında ayrıma gitmektedir. Ona göre felsefi sorunlar mantıksal analize tabi tutulduklarında ya gerçekte bir problem olmadıkları ortaya çıkacaktır ya da mantıksal yapılarının çözümlenmesi ile birlikte bulanık görüntüleri bertaraf edilecektir (Russell, 1996: 37).

Felsefelerinde mantıksal analiz yöntemini benimsemiş olan bu düşünürler, sağlıklı bir kavrayış ortaya koyabilmek için dilin psikolojiden ve kişisel hüsnükuruntulardan arındırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Onlara göre rasyonalist felsefe geleneğinde yüzyıllardır süregelen faydasız metafizik spekülasyonların asıl nedeni bu psikolojizmdir. Bu yüzden mantıksal analizcilerin çabaları genel olarak “metafiziği elimine etme” girişimleri biçiminde ortaya çıkmıştır.

Mantık ve matematikteki açıklık ve kesinlik, mantıkçı paradigmanın felsefi kavrayışının esasını teşkil etmektedir. Nitekim Frege, matematik ve felsefe arasında gereken işbirliğinin sağlanması durumunda dildeki psikolojik unsurların bertaraf edileceğini ve çok daha verimli bir felsefenin mümkün olacağını savunmaktadır (Frege, 2008: 81). Russel’a göre rasyonalist geleneğin 20. Yüzyıldaki uzantısı olan filozoflar, ilgi alanları bilimden çok edebiyat olan kişilerdir. Ona göre bu durum, rasyonalizmin “bilimsel olmayan” felsefe yapma tarzıyla ilişkilidir (Russell, 1996: 13). Gerçekten de edebiyatın dili kullanma tarzı bilimden farklı olarak mecazlı, sanatsal ve soyuttur. Gerçi Russell en azından etik alanında kendi felsefi ölçütlerinin dışında kalan bir şeyler olduğunu kabul etmektedir fakat *Tractatus*’taki Wittgenstein ve mantıkçı pozitivistler için felsefede özneliliğin ifadesi olarak etik, estetik ve dinsel unsurlara yer yoktur. Bu tarz unsurlar dünyaya aşkındır ve onlara dair anlamlı cümleler kurmak olanaksızdır. Dünya içinde kurulabilecek bütün cümleler olgulara dairdir ve hepsi eşit değerdedir (Wittgenstein, 2013: 167). Bu perspektiften bakıldığında estetik, yaşamın anlamı ve insani değerler gibi soyut konularla ilgili konuşulanlar anlamsızdır; böylesi cümleler, insanın öznel eğilimlerinin ifadesidir ve gerçeklikte bir karşılıkları yoktur.

İşte tam da bu noktada karşımıza Frankfurt Okulu adıyla bilinen ekolün iki öncüsü Theodor Adorno ve Max Horkheimer’in itirazları çıkmaktadır. Adorno ve Horkheimer’a göre Batı’da Aydınlanma süreci, dilin mitostan arındırılması sürecidir fakat gelinen noktada dil tekrar mitosa gerilemiştir. Onlara göre eski çağlardaki mitsolardan bu yana dilde tarih, yaşam ve hüznün gibi soyut kavramlar barınmaktaydı fakat yirminci yüzyıla hakim olan anlayış, belli bir harf dizisiyle oluşturulup olgusal alanda karşılık taşımayan her şeyi belirsiz olmakla itham etmekte, söz metafiziği olarak yaftalamaktadır. Adorno ve Horkheimer’a göre analitik dil felsefesinin pozitivist filozoflarının felsefelerinde dilin anlam taşımaya müsaade edilmemekte, yalnızca gösterge işlevi dikkate alınmaktadır. Dil, bir formül olarak katılarak soyutlaşmakta ve formüle uymayan her düşünce solup gitmektedir (Adorno ve Horkheimer, 2014: 218).

ELEŞTİREL TEORİ, POZİTİVİZM VE DİL FELSEFESİ

Frankfurt Okulu, zengin bir tahıl tüccarının oğlu olan Felix J. Weil’in çabaları neticesinde Alman Eğitim Bakanlığının kararıyla 3 Şubat 1923 tarihinde “Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü” adı altında kurulmuştur (Assoun, 2014: 10). Enstitü amacını, faaliyetleriyle “yeni ve saf bir Marksizmi, dönemin koşulları içerisinde teori ve pratik arasındaki ilişkiyi yeniden ele almak kaydıyla ortaya koymak” olarak belirlemiştir (Bottomore, 2016: 12). Theodor Adorno ve Max Horkheimer başta olmak üzere enstitünün üyeleri, *Eleştirel Teori* adını verdikleri

kuramlarında, bireye ve toplumsal yaşama dair düşüncelerini ifade etmişlerdir. Frankfurt Okulu düşünürleri, Marksizm'in dünyayı dönüştürmeye yönelik teşebbüsünün başarısızlığa uğramasının ardından dünyayı yeniden, doğru bir biçimde anlamının gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Onların bu konudaki genel tavrı, dünyayı değiştirmeyi ve dönüştürmeyi değil, onu hakiki bir şekilde kavramsallaştırmayı salık verir. Onlara göre felsefenin asıl görevi budur.

Adorno ve Horkheimer'a göre ilerlemeci bir düşünme biçimi olarak Aydınlanmanın en baştan beri hedefi, mitleri ortadan kaldırmak, dünyanın büyüsunü bozmak ve insanları korkudan arındırarak onları efendi konumuna getirmek olmuştur (Adorno ve Horkheimer, 2014: 19). Ancak onlara göre gelenen noktada Aydınlanma kendi kendisini tahrip etmiş ve insanlık, ilerlemek yerine yeni bir tür barbarlığa batmıştır (Adorno ve Horkheimer, 2014: 10). Düşünce kendi başına değer taşıyan eleştirel bir güç konumundan, araçsallık düzeyine indirgenmiş ve mevcut düzenin hizmetine girmiştir. Düşünce (veya dil) bundan böyle bir araçtır; onu iyi ve doğru olan yerine kötü ve yıkıcı olana yöneltmekten alıkoyacak herhangi bir nesnel dayanaktan yoksun durumdadır. Edebiyat ve felsefede kendisini gösteren açıklık takıntısı, Adorno ve Horkheimer'a göre (hakim düşünce tarzını yadsıma yetisi olarak) düşünceyi, spekülasyon ve laf kalabalığı sayarak reddetmektedir (Adorno ve Horkheimer, 2014: 14). 20. Yüzyıldan itibaren karşımıza çıkan şekliyle pozitivism, sayısal değerlerle ifade edilemeyen her türden şeyi edebiyat diye bir kenara itmektedir. Bu anlayışa göre nesnelere maddeye indirgenmiş, nitelik ve anlam göz ardı edilerek nicelik ve fayda ön plana çıkarılmıştır (Adorno ve Horkheimer, 2014: 24).

Horkheimer'a göre 20. Yüzyılda deneyciliğin modern matematiksel mantıkla harmanlanmasıyla ortaya çıkan yeni-pozitivist anlayışın klasik deneycilikle ortak yanı, nesnelere dair nihai bilginin duyular vasıtasıyla olgulardan temin edildiğini savunmasıdır. Ancak bu yeni pozitivism, David Hume ve John Locke gibi deneycilerin anlayışlarından farklı olarak, felsefenin yönelimlerine getirdiği yeni ölçütlerle düşünsel etkinliklerde insanı ve insansal olanı saf dışı bırakmış, bireyin şeyleşerek kendine yabancılaşmasına yol açmış ve felsefeyi daha önceki yüzyıllardaki bütüncül ve kapsayıcı bakış açısından kopartarak sınırlı ve yalıtılmış bir alana hapsetmiştir. (Horkheimer, 2005: 296-300).

Adorno ise pozitivism, felsefenin kavramlarını birbirleri ile değiştirilebilir nitelikteki arazi oyun pulları olarak gördüğünü, bir kavramın diğerinden üstün olduğunu iddia edilebileceği nesnel bir zeminin kalmadığı durumda felsefede hakikat düşüncesinin bütünüyle yadsınacağını savunmaktadır (Adorno, 2016: 88). Adorno'ya göre pozitivist düşünce dünyaya bakışta tek yanlı bir tutum sergileyerek öznenin yaratıcı ve aktif rolünü yadsımakta; tarihselliği, kültürü ve toplumu göz ardı ederek dünyayı olmuş bitmiş bir gerçeklik olarak kabul etmektedir (Jay, 2001: 73).

Adorno ve Horkheimer'a göre 20. Yüzyılda ortaya çıkan yeni-pozitivism bilim anlayışı, kendini aşacak herhangi bir kavrayıştan yoksun, yalıtılmış göstergelerden meydana gelen bir sistemin ifadesidir (Adorno ve Horkheimer, 2014: 37). Onlara göre yeni-pozitivistler ve Aydınlanma aklı, kendilerine bilimsel

yöntemi model olarak belirlemiştir; her ikisi de anlambilim ve mantıksal sözdizimiyle iş görmekte, birincisi düşünceyi ve felsefeyi, ikincisi dinsel kavrayışı kendisine düşman kabul etmektedir (Adorno ve Horkheimer, 2014: 134).

Horkheimer'a göre mantıksal pozitivizm, modern bilincin yaşadığı gerilimlerle bir denge sağlama girişimidir. Ona göre 20. Yüzyıldaki yeni-romantik ekol de aynı amaçla yola çıkarak bilimi itibarsızlaştırma eğilimi göstermiştir fakat mantıksal pozitivistler tam tersi istikamette ilerlemiş ve bilimi mutlak otorite kabul etmişlerdir. Horkheimer'a göre her iki yaklaşım da insanın eğilimlerinin bütünselliğini göz ardı etmekte ve gerçekliğe dair eksik bir kavrayış ortaya koymaktadır. O, mantıksal pozitivistlerin metafiziği bilimsel olmayan ilksel öğretilerle ilgilenmekle itham etmesini haklı bulmakla birlikte bilgiyle kuramı birbirine karıştıran ve farkında olmadan dogmatikleşen tavrı da eleştirmektedir (Horkheimer, 2005: 331).

Horkheimer'a göre mantıksal analizciler, bilimi matematiksel ve mantıksal kural ve işlemlere indirgemekte, onların ilkeleriyle uyum göstermeyen her türlü teorik uğraşı bilimsel olmamakla itham etmektedirler. Ona göre pozitivistlerin kendilerine model olarak belirlediği doğa bilimlerindeki sözde nesnellik, insani içeriğinden arındırılmış ve mekanikleştirilmiştir. Üstelik onlar Horkheimer'a göre en az eski metafizikçiler kadar dogmatiktir. Onlar, deneyin denetimine tabi olmayan sezgiye bilimsel olmadığı gerekçesiyle karşı çıkmaktadırlar fakat deney ve gözlem, yani bilimin nesnelere yaklaşma tarzının araçları, onların doğruluk anlayışının kendisini meşrulaştıramamaktadır. Başka bir deyişle Horkheimer'a göre bilimsel yöntemin haklılığını, yine bilimsel yöntemle tesis etmek olanaksızdır (Horkheimer, 2016: 113-114).

Gerçekten de kendi felsefi ölçütlerine uymayan her türden spekülasyonun yadsınması gerektiğini savunan mantıksal analizcilerin ortaya koyduğu ölçütlerin bizzat kendisi spekülasyon, yani metafiziktir. Zira yöntemin kendisini deneysel olarak haklılandırmak olanaksızdır. Doğruluğun ölçütü olduğu söylenen kıstasların belirlenmesi işini bilimin yerine getirmesi mümkün değildir. Doğruluğun ne olduğu sorusunun kendisi, felsefi bir sorudur. Ancak felsefede gelinen noktada deneycilik mutlak bir otoriteye dönüşmüştür ve pozitivizm kendi felsefe yapma tarzını bile temellendirecek dayanaklardan yoksun durumdadır. Nitekim Wittgenstein *Tractatus*'un son bölümünde, kendi yöntemini doğru anlayan kişinin, yöntemin kendisinin "saçma" olduğunu göreceğini ve onu adeta bir merdiven olarak kullanarak en tepesine çıktığı anda merdiveni devirip yıkacağını söylemektedir (Wittgenstein, 2010: 173). Wittgenstein bir anlamda Horkheimer'ın eleştirilerini haklı çıkararak, eser boyunca dile getirilen bütün cümlelerin, mantıksal formdan ve olgusal karşılıktan yoksun oldukları için son tahlilde terk edilmeleri gerektiğini ifade etmektedir.

Adorno'ya göre 20. Yüzyılda felsefeye biçilen rol, bilimsel teorilerin geliştirilmesi sürecindeki spekülatif işlemlerden ibarettir. Spekülasyon, düşünmenin kendisinden koparılmıştır. Ona göre analitik felsefenin başlatıcıları tarafından spekülasyon, bilimin amaçlarına alet edilmektedir (Adorno, 2005: 71). Oysa Adorno'ya göre spekülatif felsefe bilime alt güdümlü kılınmaz; tersine bilimi ve bilimsel yöntemleri gerekçelendirecek olan, dahası insan ve topluma

dair düşünceleri ortaya koyacak olan felsefe, mantıksal analizcilerin safсата olarak gördüğü spekülasyonun ta kendisidir.

Adorno'ya göre dilci pozitivist yaklaşım, düşünce ile gerçeklik arasındaki mesafeyi daraltma eğilimi gösterir. Düşüncenin işlevi, olgusal malzeme için geçici bir kısaltma işareti olmaktan ibarettir. Düşünce böylece hem gerçeklik karşısındaki özerkliğini, hem de ona nüfuz edebilme gücünü yitirmiştir. Adorno düşüncenin olgularla irtibat kurarak devinim kazandığını kabul eder fakat bu sırada gerçeklikle düşünce arasındaki mesafenin de korunması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre ancak bu şekilde düşünce gerçeklik üzerindeki eleştirel işlevini yerine getirebilecektir (Adorno, 2005: 130-131). Oysa mantıksal analizciler, düşüncede olgularla tam bir mütakabiliyet ararlar. Onlara göre felsefenin görevi dünyaya dair eleştirel bir tavır takınmak değil, “olduğu gibi olanları” anlamak, dünyaya dair şeylerin “listesini çıkartarak” objektif ve kesin bilgiye ulaşmayı sağlamaktır.

Adorno ve Horkheimer'a göre mantıksal analizcilerin yönteminin yarattığı problemlerden birisi de “şeyleşme” sorunudur. Adorno pozitivism perspektifinden dünyanın, kontrol altına alınıp sayısal verilerle analize tabi tutularak tasnif edilecek bir yer olarak görüldüğünü ve bunun kaçınılmaz sonucunun doğanın ve insanın şeyleşmesi olduğunu savunmaktadır (Jay, 2001: 87). Horkheimer'a göre Aydınlanma aklının dinsel kavrayışı ve metafizik sistemleri düşünce alanından tasfiye etmesiyle beraber insan yaşamının anlamına dair dile getirilebilecek her şey saçmaya indirgenmiştir. Yeni bilimsel anlayış, insanı en iyi ihtimalle biyoloji ve psikoloji disiplinlerinde bir numune olarak görmektedir (Horkheimer, 2005: 293). Mantıksal analizcilerin doğaya ve içindeki unsurlara yönelme tarzı, doğa bilimlerinin olgulara ve nesnelere yönelme tarzıyla aynıdır. Bu durumda birey, kendisini diğer varlıklardan nitelik bakımından ayrı tutabileceği spekülatif zeminden yoksun kalacaktır ve doğal bir fenomen olarak bilimsel araştırmanın nesnelere yalnızca birisi konumuna indirgenecektir. Horkheimer'a göre gelinen noktada bireyler atomlaşarak gizilgüçlerini yitirmiş, eleştirelilik yeteneğini kaybetmiş ve şeyleşmiştir. “Olması gerekenle” değil, yalnızca “olanlarla” ilgilenen bilimsel yöntem ise toplumsal dönüşüm için ihtiyaç duyulan teorik düşünme tarzını temin edemediği için var olanı onaylamaktan öteye gidememektedir (Horkheimer, 2016: 118-119). Mevcut durumda insanın ne olduğuyula nasıl görüldüğü arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır. Birey ve toplum zaten salt mekanik ve fiziksel süreçlerle açıklanabilmektedir. İnsana dair konuların ele alınış tarzı, doğa bilimlerinininkinden farklı değildir. İnsan doğadaki diğer fenomenlerden mahiyet bakımından farklı değildir; sadece daha kompleks yapıdadır. Öyleyse insan ve toplumla ilgili yapılacak bilimsel çözümler de doğa bilimsel metotlara tabidir. Aradaki tek fark, bu alandaki incelemelerin diğerlerine nazaran daha uzun bir zaman ihtiyaç duymasıdır (Horkheimer, 2005: 295). Gerçekten de mantıkçı paradigmanın doğal bir fenomen olarak insanı da kapsadığı düşünülen doğa tasavvuru, doğa bilimcinin zihnindeki dünyayı ifade etmektedir. Bu perspektiften bakıldığında insanın diğer varlıklardan nitelik bakımından farklı olabilmesi mümkün görünmemektedir; insan da diğer bütün varlıklar gibi doğal süreçlere tabidir. Spekülatif felsefi geleneğin insana atfettiği

etik, estetik yaratım, değerler alanı gibi konular insanın kendi kişisel kuruntularından ibarettir.

SONUÇ

Amerikalı filozof R. B. Perry, iki tür felsefe yapma tarzı olduğunu, bunlardan birinin düğümü kesip attığı yerde diğerinin düğümü çözmeye çalıştığını söyler (Perry, 1950: vii). Mantıksal biçime uygun olmayan ve olgusal karşılığı bulunmayan her türden dilsel ifadeyi objektiflikten ve kesinlikten yoksun olduğu, gerçekliğin yapısıyla uyuşmadığı gerekçesiyle yadsıma yoluna giden mantıksal analizciler, Perry'nin sınıflandırmasında ilk grubu temsil etmektedir. Buna karşılık gerçekliği, içerisinde barındırdığı unsurların ilişkiselliği ve bütünlüğü bağlamında ele almaya çalışan Eleştirel Teori, ikinci kısımda yer almaktadır. Frankfurt Okulu düşünürleri Adorno ve Horkheimer'a göre mantıkçı paradigmanın dünyaya ve insana bakışı, iki temel noktada eleştiriye açık görünmektedir. Öncelikle mantıksal analizciler olgularla, sadece olgularla ilgilendiklerinden, "olması gerekene" dair spekülasyon bir söylem onlar için kabul edilebilir değildir. Öznenin düşünce alanından uzaklaştırılması, son tahlilde felsefenin mevcut durumu olumlamaktan öteye gidemeyip dünyadaki kötülükler ve aksaklıklar karşısında edilgin bir tavır sergilemesine yol açmıştır. İkinci olarak bu felsefi tavır onlara göre, insanın gizilgüçlerini yitirip şeyleşmesiyle sonuçlanmıştır. Doğayı tahakküm altına alma girişimi olarak pozitifizmin ulaştığı noktada, insan varlığı da doğal bir nesneye indirgenmiş, böylece birey eleştirelilik yeteneğini yitirmiş ve tahakkümün nesnesi konumuna düşmüştür. Oysa dilin fonksiyonu, mantıksal analizcilerin savunduğu gibi olgulara dair bilgileri ifade etmekten ibaret değildir. Dil, insanın varlıkla ilişkisinin ifadesidir. Bu ilişki, bilme süreçlerinden daha fazlasını içermektedir. Üstelik mantıksal analizcilerin felsefi ölçütlerine uymayan ve bilginin dışında kalan etik, estetik ve din gibi unsurlar, dilin mecazlı ve kinayeli kullanımı, değerlere ve inançlara dair üretilen söylemler insan yaşamında çoğu zaman bilgidен daha baskın bir rol oynamaktadır. Öyleyse (Adorno ve Horkheimer'ın bizce de haklı bir biçimde savunduğu gibi) mantıksal analizcilerin felsefeye yaklaşım tarzı, onu sınırlı bir alana hapsedmekte ve dünya hakkında eksik bir kavrayışa yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W. – Horkheimer, Max, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Çev. Nihat Ülner – Elif Öztarhan Karadoğan, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Ayer, Alfred Jules, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Metis Yayınları, İstanbul 2010.
- Assoun, Paul-Laurent, *Frankfurt Okulu*, Çev. Işık Ergüden, Dost Kitabevi, Ankara 2014.
- Bottomore, Tom, *Frankfurt Okulu ve Eleştirisi*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul 2016.
- Carnap, Rudolf, *The Elimination of Metaphysics through Logical Analysis of Language*, Çev. Arthur Pap, The Free Press, New York 1966.
- Frege, Gottlob, *Aritmetiğin Temelleri*, Çev. H. Bülent Gözkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
- Horkheimer, Max, *Akil Tutulması*, Çev. Orhan Koçak, Metis Yayınevi, İstanbul 2016.

- Horkheimer, Max, *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, Çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- Jay, Martin, *Adorno*, Çev. Ünsal Oskay, Der Yayınevi, İstanbul 2001.
- Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi I (Mantıkçı Paradigma)*, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Perry, R. Barton, *General Theory of Value*, Harvard University Press, Massachusetts 1950.
- Rossi, Jean-Gerard, *Analitik Felsefe*, Çev. Atakan Altınörs, Paradigma Yayınları, İstanbul 2001.
- Russell, Bertrand, *Dış Dünya Üzerine Bilgimiz*, Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 1996.
- Theodor W. Adorno, *Minima Moralia Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*, Çev. Orhan Koçak – Ahmet Doğan, Metis Yayınevi, İstanbul 2005.
- Theodor W. Adorno, *Negatif Diyalektik*, Çev. Şeyda Öztürk, Metis Yayınevi, İstanbul 2016.
- Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Çev. Oruç Arioba, Metis Yayınevi, İstanbul 2013.